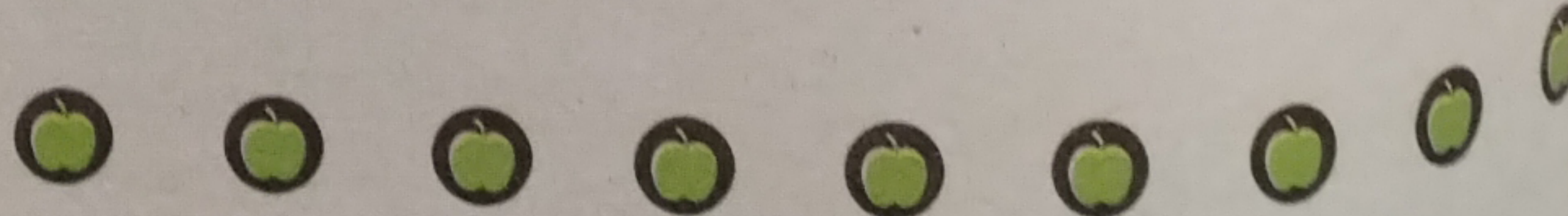
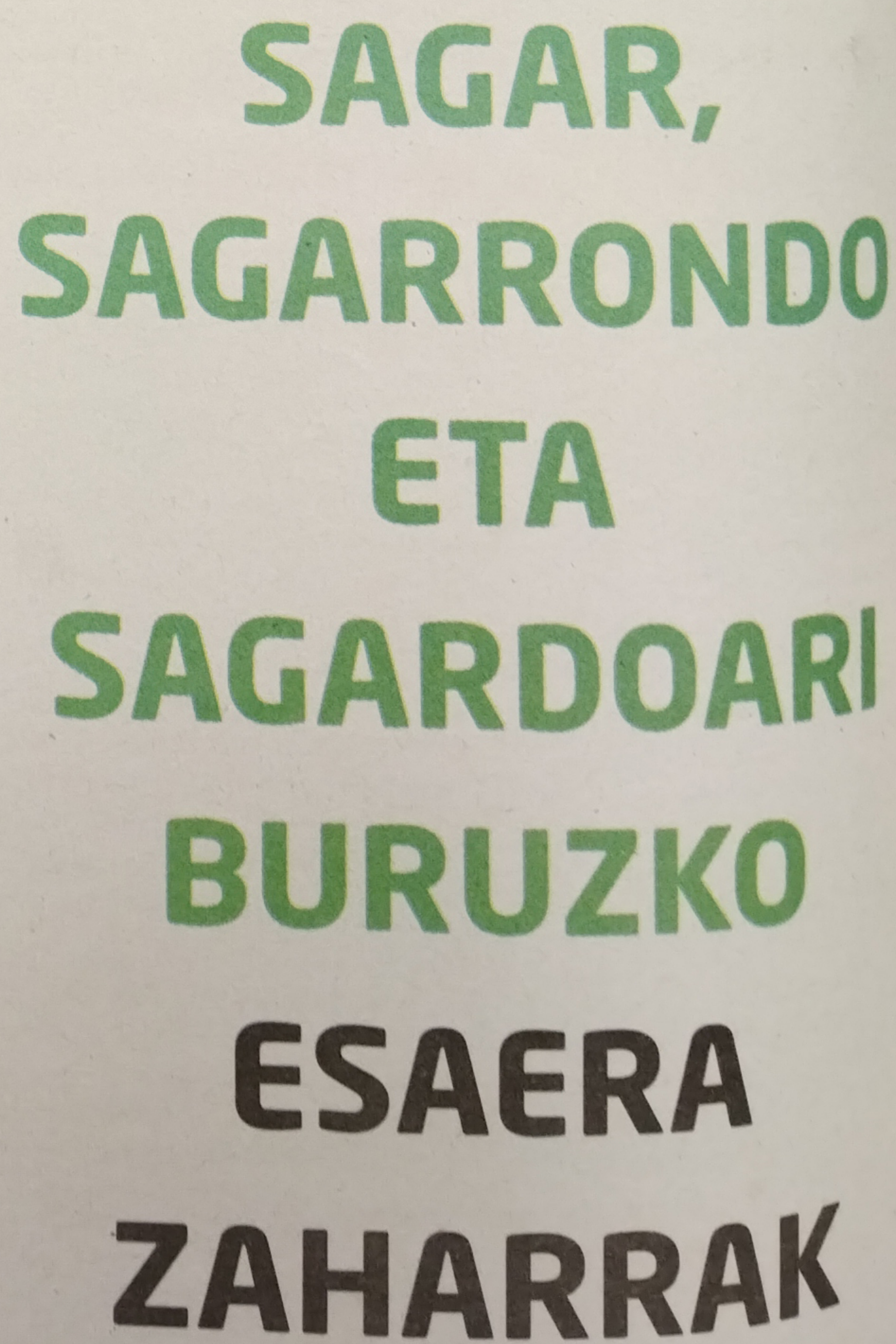

Elgoibarko herritarrek 6.000 esaera zahar irakurri zituzten Gotzon Garate euskaltzain ohiari egindako omenaldian, 2010. urtean. Hemen, Gotzon Garateren irudia, eta ondoan, bere anaia.

Sagarren eta osasunaren artean lotura estua dago, atsotitzek diotenaren arabera.

Idoia ZABALETA | ARGAZKI PRESS

ko bilduma erraldoi bat egiten ari zen, zendu zelarik. Bildutako dokumentu eta oharrekin 20.000 orrialde osatu zituen, baina zoritxarrez, gehienak desagertu egin dira. Gutxienez, hil baino hamar urte lehenago bere esaera zaharren bilduma argitaratu zen. Duela urte batzuk berriro argitaratu zen Oihenartek osatutako esaera bilduma, "Atsotitzak eta neurtitzak" izenburuarekin.

Resurreccion Maria Azkue, Lekeition jaio zen 1864. urtean. Euskal idazle, hizkuntzalari eta folklore-ikertzaile honek euskal kultura tradizionala ikertu zuen, eta atsotitz bilduma egin zuen. "Euskalerraren yakintza" bildumako hirugarren liburukian, 1945. urtean argitaratua, aurki daitezke esaera zaharrak.

Damaso Intza, euskal idazle nafarra, Intza herrian jaio zen 1886. urtean. Erlijiozko liburuak, nobelak eta euskara lantzeari ekin zion eta "Esaera zarrak" bilduma argitaratu zuen 1927an. 100 urteekin hil zen Iruñean.

Gotzon Garate, euskal idazle, hizkuntzalari eta apaiz josulaguna, Elgoibarren jaio zen 1934. urtean. Azken urteotan euskal esaera zaharrei buruz lanik garrantzitsuena egin duena, du darik gabe. 1967tik aurrera, ondare hori biltzeari ekin zion Euskal Herriko zazpi herrialdeetan. Euskal Herriko euskalki guztiak aztertu zituen eta 2004an, "Atsotitzak", lehen hiztegi liburua, argitaratu zen. Hasieran, 27.173 esaera zahar bildu zituen, gehienak (14.458) euskaraz, baina baita beste asko ere gaztelaniaz, ingelesez eta latinez. Urte batzuk geroago, bilduma horrek 30.000 atsotitz baino gehiago zituen.

Antonio Zabala Auspoa bildumaren sortzailea da eta lan itze-

la egin zuen ahozko kulturaren eta bertsolaritzaren aztarnak bilduz. "Esaera zaarren bilduma berria (I)" argitaratu zuen 1985. urtean.

Aipatutako bost idazle horiek egin dituzte atsotitz edo esaera zaharrei buruzko lanik garrantzitsuenak, baina ez dira bakarrak. Badago beste lan bat interesgarria, hots, Eibarko Udalak plazaratu zuena 1995. urtean. "Eibarko euskararen esakera eta bestelako berezitasun batzuk" Juan Andres Angoitia, Nerea Azkarate eta Xabier Gezurragak egina.

Egileen aurkezpena eginda, sagar, sagarrondo eta sagardoari buruzko atsotitz eta esaera zaharren bilduma txiki bat aurkituko duzue jarraian, argitalpenetako euskalkia eta grafia errespetatuz.

OSASUNA ETA SAGARRA

Beti esan izan da lotura estua dagoela sagarren eta osasunaren artean. Esamolde batzuk batzuk nahiko ezagunak dira, adibidez: "Arratsian sagar bat yaten du[e]nak, medikue etxetik ateratzen du". Beste honek ere osasunarekin lotura omen du: "Sagardoak umea ekarri, kerexiak eraman". Beste hau oso grafikoa da: "Sagarra ona izan liteke, deabruak emanik ere".

Euskal Herriko baserrietan ganbaran gorde izan dira betidanik sagarrak, hobeto mantentzeko eta zenbait hilabetetan zehar jan ahal izateko, zehazki, udaberria iritsi bitartean, hor bukatzen baita epea, atsotitz honek dioenez: "Sagar arbolak loratzen hasten direnean, ganbarako sagarrak usteldu".

Fruituak usteltzen badira, kontuz! "Sagar ustel batek besteak ustelarazi" edo "Sagar ustel

ren uzta holakoa: "Sagar martxo-lore zillar-lore; apiril-lore, urre-lore; maiatza-lore, bat ere ez baño obe"; "Maiatzeko sagar-lorea, utsa baño obea".

Animaliekin lotutakoak ere aurki daitezke: "Arkamelu urte, sagar urte", edo "Kuku-sagarra gogortuten danean, kukuak yan ezin dabelako, iñes egiten dau".

Hurrengo atsotitzak udaberriko susperraldia iragartzen du, grina: "Sagarra lore denbora denian, gazteak anak arin soñua denian". Sagarrondo lorea, polinizazioari esker, fruitu bihurtzen da, eta hor ere eguraldi eta urtaroei zeresana dute, beraz, gisa honetako esaera zahar asko aurki daitezke, hara: "Sanjuanetan artoak belea tapatzen badu eta sagarrari [sagarrondoari] iru ale ikusten bazaizkio, urte artan naiko arto sagar izango da" edo "Sanjuanetan sagar penpitik ikusten bada, bada naikoa", edo beste hau "Sanjuanetan sagarrari iru ale ikusten bazaizkio, urte horretan naiko sagar".

Gaur egun, neguan txotx denboraldia hasten denean, honako esaera zaharrak behar bada ez luke zentzu handirik izango; izan ere, zera dio: "Haize hotzarekin sagardo eske aundirik ez".

Batzuk oso agerikoak dira, esaterako, "Sagar onak erreliste [arrakasta] ona"; "Le[he]rtutako kupelak ezin sagardoari eutsi", kasu honetan bi interpretazio izan ditzake; "Pitar emoeizkoak gozo hobe duezi ez arno [sagardo] erosizkoak"; "Sagar gabeko sagarrondoari iñork kasurik ez"; "Aitatxik sagardoia [sagastia] landa, semetxiak sagarrak bil"; "Zuharrari [zumarrari] ez galda sagarrak" (gaztelaniazko "no pidas peras al olmo" antzekoa da).

Bilduma honetan ezin falta beste adibide bat, nahiko matxista izanda ere: "Iru gauza txar: emakumeak agintzen dun etxea, apaizaren pean dagon erria eta auntza libre dagon sagastia".

Edo horren ildo bereko hau "Neskatxa, auntza ta sagastia zaintzen zallak".

GORENAK

ISASTEGI
sagardotegia

Aldaba Txiki Auzoa
20400 Tolosa (Gipuzkoa)
Tel: 943 65 29 64 Fax: 943 65 56 32
isastegi@isastegi.com
www.isastegi.com

Arbasoengandik jasotako atsotitz edo esaera zaharrak asko dira. Hiztegi batek diotenaren arabera, balioztapen bat, printzipio

moral edo herri jakinduriari zor zaien ezagutza bat laburbilduz maiz erabiltzen diren esaldiak dira atsotitzak. Euskal usadiozko errefrau bildumetan dozenaka esaera zahar aurkitzen dira sagar, sagarrondo eta sagardoari buruz. Arnaud Oihenart, Resurreccion Maria Azkue, Damaso Intza eta Gotzon Garate autoreek, besteak beste, esaera zaharrak bildu zituzten zenbait liburutan.

Arnaud Oihenart, Maulen, Zuberoako hiriburuan, 1592. urtean jaioa. "Les proverbes basques" liburua, atsotitz-bilduma, 1657. urtean argitaratu zuen. Politikari, historialari eta abokatu zuberotar hau euskal literaturan agertzen den lehen idazle apaiza ez zen kritikari, historialari eta idazlea. Erdi Arora arteko Euskal Herriko historiari buruzko zenbait lan idatzi zituen frantsesez, baina ez zuen ikusipuntu espainol ez frantsesik hartu. Euskal Herriko baizik Euskal Herriko historiari buruz-

Andoni CANELLADA | ARGAZKI PRESS